DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-113

КРІЗЬ ПРИЗМУ БОРОТЬБИ ЗА ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНО-РОСІЙСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XXI СТОЛІТТЯ

Калуга В. Ф., Коляда О. В.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальні потрясіння, серед яких чільне місце належить війні, окрім іншого, виступають, як правило, потужним каталізатором щодо перегляду сторонами відкритого конфлікту своїх пріоритетів, ієрархії цінностей, світогляду тощо. При цьому результати війни значною мірою залежать саме від згаданого перегляду. Відтак, результати війни Росії проти України великою мірою для залучених в конфлікт сторін, якими насамперед є українці та Україна загалом, визначатиметься, швидше за все, станом самих українців, їх інтегрованими в єдине цілями та пріоритетами. Чи не найкраще особливості згаданої інтеграції як і можливі тенденції щодо перегляду представниками української спільноти світоглядних установок, складу їх мотиваційної системи тощо можливо прослідкувати, виходячи з осмислення особливостей колективної, а отже і індивідуальної ідентичності української спільноти та населення України відповідно.

Очевидно, згаданий щойно підхід має певну ***новизну*** на фоні численних досліджень, зокрема національної ідентичності, проблем соціокультурної інтеграції громадян України в єдину спільноту, питань щодо ставлення українських громадян до інтеграції у регіональні і світові різного роду організації та утворення тощо; як і на фоні досліджень місця та ролі України у світовій політиці, особливостей її взаємодії із суб'єктами світової політики, як державами, зокрема Російською Федерацією, так і міжнародними організаціями та інститутами, зрештою ставлення до російської агресії та постконфліктного майбутнього України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В основу формування міркувань про ідентичність та її прояви чи складові покладені дослідження Вітторіо Геслє (Vittorio Hösle) в розрізі проблеми сучасної кризи індивідуальної та колективної ідентичності, Бірджіт Мейр (Birgit Meyer) та Пітера Гешієра (Peter Geschiere) в розрізі трансформації ідентичності з огляду на процеси глобалізації, Доріан Кондо (Dorinne Kondo) та Жанет Гайд (Janet Hyde) в розрізі аналізу проявів та складових ідентичності. Щодо осмислення особливостей національної ідентичності були залучені міркування таких дослідників, як Марека Палюха в розрізі аналізу співвідношення громадянської відповідальності, патріотизму та індивідуальної ідентичності; Лариси Нагорної в розрізі виховання національної ідентичності, дієвих методів актуалізації відчуття патріотизму; Миколи Козловця в розрізі стійкості національної ідентичності на фоні посилення тенденцій нівелювання ключових соціокультурних відмінностей між народами, Віктора Набруска в розрізі взаємозв'язку цінностей та ідентичності. Дослідження Богдана Івасенка, Юрія Фігурного, Михайла Вівчарика, Михайла Степика та інших мислителів дали поштовх подальшому осмисленню особливостей та відмінностей між феноменами нації, етносу, народу.

Щодо ймовірних витоків нинішньої відкритої агресії Росії проти України інформативною виявилося наукові дослідження Тараса Возняка та Григорія Лещенка. Своєю чергою суть та особливості перебігу численних конфліктів, як підставою для осмислення особливостей нинішньої війни на теренах України, у своєму дослідження розкрила Наталя Іщенко. Особливості інформаційної війни, а отже і війни за прихильність та «душі» населення осмислено зокрема в роботі Олени Ауліної.

Природно, авторські міркування були б принципово не можливими без знайомства з ідеями представників німецької класичної філософії, особливо Іммануїла Канта, фундаментальною онтологією Мартіна Гайдеггера, політичною філософією Ганни Арендт та цілої плеяди зарубіжних і вітчизняних філософів.

Напрями наукового дослідження, що не знайшли свого відображення в роботах науковців. Попри те, що феномен ідентичності, особливо в ракурсі національної виокремленості, а з іншого боку феномен війни, у т.ч. у ракурсі відкритої агресії Росії стосовно України є предметами численних досліджень та поточних аналізів, з поля зору, як правило, упускається, по-перше, ірраціональна складова ідентичності, особливо колективної як чогось більшого, аніж сума (середнє статистичне) усвідомлень; по-друге, суть війни як фактору світової політики, котрому відповідає певне функціональне навантаження, у т.ч. і щодо колективної ідентичності; по-третє, взаємозв'язок між станом спільноти, наразі української, зумовлений, окрім іншого, особливостями колективної ідентичності, та особливостями перебігу і прогнозованими резуль-

татами соціального потрясіння, в даному випадку війни, що розгорнулася, на теренах України.

Тож, оскільки саме філософія формує первинне коло розуміння чого б то було, його природи, функціонального навантаження, причин прояву абощо, то звернення саме до філософії, зокрема в контексті ідентичності, неодмінно сприятиме проливанню додаткового світла на будь-яку тему, обрану для осмислення. В такому разі погляд на війну Росії проти України, осмислення можливих варіантів її завершення через згадану щойно призму, окрім іншого, дозволить помітити додаткові ресурси або засоби для досягнення бажаного, в іншому випадку пом'якшення або відведення небажаного результату.

Формулювання цілей (постановка завдання). Мета даної роботи полягає в тому, аби розкрити функціональне навантаження ідентичності українця та України як ключового фактору, який поряд з іншими факторами визначає особливості перебігу та наслідки по завершенні відкритої агресії Росії проти України, започаткованої подіями, пов'язаними з анексією Криму у 2014 році, що переросла у повномасштабну війну 24 лютого 2022 року. Щодо наслідків війни, то вони передбачають усю ймовірну суму обставин і умов, перед якими постане Україна після припинення війни, у т.ч. і її потенціал інтегруватися у різного роду організації, можливість утвердитися як дійсно суверенний суб'єкт світової політики, розвинути економічний та науково-технічний потенціали до рівня провідних країн світу, сформувати та підтримувати сприятливе для дійсно всебічного і гармонійного виховання і розвитку українця соціокультурне середовище тощо.

У розрізі сформованої мети передбачається реалізація низки ***завдань***:

• визначитися із функціональним навантаженням феномену ідентичності людини в її існуванні та активності; визначитися із функціональним навантаженням феномену ідентичності людини в її існуванні та активності;

• прослідкувати зв'язок поміж собою проявів ідентичності людини та/або її складових з прицілом на їх потенціал містити в собі такий атрибут як «українськість»;

• проаналізувати зв'язок проявів ідентичності із відповідними ключовими цінностями, які сповідує представник спільноти, таким чином встановивши його ключові пріоритети або очікування, у т.ч. і щодо результатів та наслідків війни;

• осмислити особливості суб'єктів колективної ідентичності, у т.ч. з огляду на їх функціональне навантаження в бутті людини як середовища становлення та самореалізації індивіда, особи, особистості та індивідуальності;

• визначитися з функціональним навантаженням війни у розрізі світової політики, таким чином окресливши ключові виклики, перед якими постала Україна та українці, а з іншого боку Росія та її населення, у т.ч. і щодо переосмислення колективної, а в її фарватері індивідуальної ідентичності;

продемонструвати зв'язок поміж нинішнім становищем та ймовірними перспективами України по завершенні війни і рівнем усвідомлення та прийняття громадянами України індивідуальної/колективної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

1. У фокусі (само)усвідомлення

Попри практично невпинну опосередковану апеляцію до ідентичності українця на практиці виявляється, що не існує жодних загальновизнаних визначень, ким саме є українець та яких саме особливих якостей він є носій. Те ж саме, до речі, стосується ідентичності України, яка навіть не представлена національною ідеєю на противагу тій же таки Росії, що об'єднана навколо ідеї «русского мира», або США як П'ємонту світової демократії та простору втілення американської мрії, відповідно до якої кожен американець може стати президентом США. Своєю чергою невизначеність щодо ідентичності українця робить останнього екзистенціально вразливим вже хоча б тому, що, дослухаючись до вивірених гіркою долею тих же таки українців, як і багатьох інших етносів міркувань П.А. Столипіна: «Народ, котрий не вирізняється національною самосвідомістю, є навоз, на якому виростають інші народи». Тобто позбавлений певності щодо власної ідентичності представник спільноти помітно ризикує, образно кажучи, опинитися на узбіччі, так званого, історичного поступу та/або цивілізації. Останнє означає, що маси без стійкої колективної (природно-групової) ідентичності приречені реалізувати чужі проекти стосовно себе, замість того, аби реалізувати свої проекти стосовно себе. Тобто затрачати левову частку енергії і ресурсів, не лише, так званих духовних чи творчих, а й вітальних на розвиток чужого культурного простору, тримаючись нав'язаних ідеології, традицій, ієрархії цінностей тощо; примусово чи добровільно дбати про добробут інших; розбудову соціокультурного простору «господарів» і т.п. Таким чином, представники спільноти, позбавлені, цілком чи частково, власної колективної ідентичності суттєво втрачають як на матеріальному (побутовому), так і на духовному рівнях. При цьому індивідуальна ідентичність, будучи не лише дотичною, але й, по-суті, обумовленою колективною ідентичністю, також опиняється під тиском деформуючих соціокультурних сил і обставин, за яких себе віднаходить індивід. Тож ефективне або щонайменше задовільне розв'язання питань безпеки і добробуту

як базових вітальних, самореалізації і визнання як ключових соціокультурних, честі та гідності як вищих духовних принципово не можливе без чіткого прояснення проблеми ідентичності, зокрема колективної.

Що ж до українців, то питання колективної ідентичності, м'яко кажучи, відверто затерте аж до такої міри, що українці практично відлучені від свого міфічно-онтологічного коріння, цілком або частково позбавлені численних атрибутів власної ідентичності, у т.ч. прабатьківської віри, традицій, історії, а також української за духом і кровною (генетичною) приналежністю еліти. Останнє, окрім іншого, дає підстави зацікавленим сторонам, ті й же таки владній еліті Росії і не лише їй, ставити під сумнів правомірність існування України, право на її суверенітет, власну культуру тощо. Більше того, повчати або й диктувати, зокрема кого шанувати як національного героя (до прикладу, «гаряча» проблема пошанування Степана Бендери, бійців ОУН-УПА тощо), а кого піддати забуттю чи й паплюжити, кому і як поступитися економічними вигодами та ресурсами, які порядки та лад сповідувати абощо. І понад те вчиняти агресивні дії аж до розв'язання війни. Яскравим і очевидним прикладом тому є події останнього часу, пов'язані з Україно-Російським протистоянням, який, окрім іншого, можна охарактеризувати як черговий етап боротьби України та українців за свою ідентичність, хоча на поточний момент подібним чином питання ставиться чи не в останню чергу. Тобто проблема ідентичності України та українця/українців – цілеспрямовано чи несвідомо ще належить осмислити – вперто відсувається глибоко на задній план як щось вторинне і похідне від того ж таки суверенітету або державності, територіальної цілісності та економічної стабільності, добробуту і безпеки, інших соціокультурних та вітальних факторів або вигод. Таким чином стає помітним онтологічне перекручування: відбувається штучне переміщення причини і наслідку: віз – добробут та безпека індивіда (населення), опинився поперед коня – індивідуальної та колективної ідентичності. Відповідно не духовність управляє тілесним, а тілесне диктує духовному. По-суті, така ситуація притаманна домашній худобі, яка виявляє себе в розпорядженні господаря, кориться йому заради отримання належного догляду.

Останнє, звісно, не означає, що немає серед українців тих, хто у той чи інший спосіб буквально бився або продовжує битися над проблемою збереження або обстоювання ідентичності України та українців, а отже і власної честі та гідності, часто вступаючи у відкритий конфлікт з громадською думкою, у т.ч. шляхом піддавання критиці системних стереотипів, а також домінантних здебільшого, так званих, наукових, а, по-суті, ідеологічно забарвлених теорій, що найчастіше спираються на сфабриковані факти на догоду «сильним світу цього», особливо це стосується світової та історії[1] України, теорії права і держави тощо; наражаючи себе на небезпеку щонайменше остракізму, а часто й фізичного катування чи усунення, як це було, приміром, з представниками державотворчих та мистецьких кіл у першій чверті XX століття, руху шестидесятників абощо.

2. Ідентичність як точка відліку

Проблема ідентичності, очевидно, така ж давня, образно кажучи, як і сам світ. І все ж, з одного боку, певне уявлення про що б то було, на разі про ідентичність можна сформувати шляхом осмислення її різних проявів та ракурсів. Зокрема прийнято розрізняти математичний та філософський підходи. Коли ж поняття ідентичності звузити до ідентичності людини, то тут вже з'являється значно більше варіацій. Зокрема чи не найпопулярніше в англомовному середовищі науково-довідкове видання «Британіка» (Encyclopedia Britannica) пропонує, окрім інших, розрізняти персональну, соціальну, гендерну, релігійну ідентичності[2]. Разом з тим, очевидно, в переліку не вистачає щонайменше окремо виділеної етнічної ідентичності, тим більше, що без останнього ракурсу навряд чи можна належним чином визначитися з тим, хто ж такий українець, росіянин, іудей чи ескімос.

Проте в обраному руслі до виділення проявів ідентичності людини можна підійти також альтернативним чином. Основою під виділення складових ідентичності може послугувати, так би мовити, структура людини – умовне виділення та комбінування складових (елементів) системи «Людина» (мал. 1).

Відповідно найпростіший підхід до розрізнення проявів ідентичності полягає у виділенні групової та індивідуальної ідентичності. Проте згаданий підхід надто малоінформативний сам по-собі, якщо не вдатися до масштабного водночас системного осмислення суті стійких природних груп, «структури» людини, а також середовища перманентного буття людини, себто культури. Тож, значно глибше уявлення про ідентичність людини, а отже і її ресурси та можливості, більше того – покликання, можна сформувати, виділяючи *фізичну ідентичність* – асоціація індивіда з його фізичними даними та параметрами, у т.ч. статевими; *базову групову ідентичність* – асоціація індивіда з особливостями природної групи, зокрема етнічної (расової), до якої він належить; *поведінкову ідентичність* – асоціація особи з її запитами (бажаннями), моделями поведінки, у т.ч. сексуальними преференціями; *базову*

[1] Балабуха Андрей. Когда врут учебники истории. Прошлое, которого не было. Москва : Яуза, Эксмо, 2005. 342 с. С. 5. (Там само)

[2] URL: https://www.britannica.com/search?query=identity

Мал. 1. Структурно-функціональні елементи людини відповідно до комбінації розуміння суті людини в межах східних традицій, Платонівського та Аристотелевого вчення про душу і сучасних уявлень про функціональні властивості людського організму та свідомості

колективну ідентичність – асоціація особи з соціальним оточенням та середовищем, до якого вона належить, а також місцем та роллю у спільноті, у т.ч. сексуальними орієнтирами; *особистісну ідентичність* – асоціація особистості з ієрархією цінностей, соціальними та духовними орієнтирами і преференціями, у т.ч. сексуальними смаками; *діяльнісну ідентичність* – асоціація індивідуальності з її досягненнями, намірами, впливом на інших та оточуючий світ, у т.ч. партикулярними проектами; *творчу ідентичність* – асоціація індивідуальності з її талантами, у т.ч. глобальними проектами, з рівнем її (духовної) досконалості. Принаймні згаданий підхід дає можливість прослідкувати як «нарощується» чи «приростає» ідентичність та настільки вона, умовно кажучи, повна або на якому етапові існування конкретної людини зупинилося «зростання» її ідентичності або зазнало суттєвих втрат.

Такими етапами, хай і досить умовно, однак показово можна вважати, по-перше, *індивід* – одиничо виокремлений представник біологічного виду Homo Sapiens; по-друге, *особа* – носій та реалізатор необхідної і достатньої системи моделей реакцій на звичні умови та обставини, здатний усвідомлювати та контролювати свою поведінку; *особистість* – діяч, активність якого спирається на довільне співвіднесення преференцій чи намірів з ієрархією цінностей; *індивідуальність* – носій унікальних рис та якостей, точніше репрезентант певних якостей людини у максимальному їх прояві. При цьому індивідуальність не завжди може бути особистістю або й навіть особою, адже бувають соціально неадаптивні або мало адаптивні носії і реалізатори яскраво вираженого таланту. До прикладу, божевільні, тобто, умовно кажучи, позбавлені здорового глузду («В якості механізму, що забезпечує порозуміння між членами спільноти, створюючи спільну платформу для обміну міркуваннями, вслід за Кантом, Г. Арендт визначає здоровий глузд (sensus communis). Вона виходить з кантівської тези про те, що суб'єктивний принцип, який лише через відчуття, а не через поняття, однак на рівні всезагальної значущості визначає, що подобається і що не подобається»)[3] представники роду людського, які, окрім іншого, відзначаються неймовірною проникливістю щодо потоку подій чи суті або становища конкретної людини чи спільноти.

Ще одним фактором для розрізнення проявів ідентичності може послугувати механізм (спосіб), за допомогою якого конкретною людиною власна ідентичність схоплюється та/або фіксується. Якщо за посередництва розуміння – то таку ідентичність можна позначити як рефлексована, а коли за посередництва відчуття – схоплювана. Справа в тому, що до запуску внутрішнього діалогу – ключового посередника в соціальному середовищі, який уможливлює всяке розуміння та комунікацію у звичному її інтерпретації, новонароджена людина себе, свою осібність неодмінно фіксує на рівні відчуттів. Ця здатність фіксації себе на рівні відчуттів не зникає впродовж всього існування людини, однак з розвитком другої сигнальної системи за Павловим поступово витісняється настільки, що трансформується в такий собі рудимент. Згаданий факт, між іншим, грає суттєву роль в бутті людини, особливо, що стосується її колективного буття.

Подібне «розчленування» ідентичності конкретної людини дозволяє, по-перше, встановити джерело притаманної їй, людині, внутрішньої напруги, оскільки в основі згаданого джерела, як правило, є таке собі перманентне «тертя» між проявами ідентичності, спричинене їх, проявів, певною несумісністю чи конфронтацією; по-друге, прослідкувати в яких проявах ідентичності та як саме інтегровано українськість. При цьому українськість як властивість людини бути українцем, по-суті, є атрибутом українця аналогічно тому, як, наприклад, дерев'яність є атрибутом дерева: «…Ти можеш обтесати колоду як хочеш, але властивості дерева в ній залишаться», – каже китайська мудрість. Щось подібне у такому разі можна сказати про українця чи українку: яка б доля його/її спіткала, українськість залишиться його/її неспростовною властивістю.

[3] Калуга, В.Ф. В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму. К. : Міленіум. 2008. 162 с. С. 135.

Та все ж чи не найпродуктивнішим підходом з огляду хоча б на обмеженість пізнавальних спроможностей людини є функціональний підхід**[4]

– встановлення та осмислення місця і ролі та/або функції чого б чи кого б то було в існуванні та/або активності суб'єкта, котрий постає чи ставить перед собою відповідне питання. Відтак в розрізі функціонального підходу про ідентичність людини зокрема можна сказати, що вона є «…дечим, що запобігає чи врівноважує як природні процеси ентропії, так і соціальні процеси змасовлення, таким чином забезпечуючи онтологічну цілісність, екзистенційну тягліть та есенційну тотожність самій собі кожної без винятку людини, якого б рівня розвитку і досконалості та була»[5]. І далі «…набувши стійкого стану тотального усвідомлення або, як би сказав Гайдеґґер, тотальної концентрації на «тут і тепер», так ніби поставши перед власною смертю, людина відкриває для себе цілковиту самоідентичність – всі варіанти ідентичності як щось абсолютно інтегроване, цілісне і нероздільне. При цьому самоідентичність виявляється певною, так би мовити, точкою змикання буття і свідомості на рівні окремого індивіда, пусковим механізмом екзистенції, що характеризується перманентним усвідомленим вибором, підтвердженням вибору і прийняттям відповідальності за вчинений вибір»[6].

Зрештою, з огляду на вище сказане, як і на численні щонайбільше частково успішні спроби встановити чим же є ідентичність чого б то було, наводить на думку, що ідентичність принципово не може бути виявлена та/або встановлена як щось стійке і незмінне, тобто як певний базовий структурний елемент буття, своєрідна «корпускула» екзистенції. За аналогією з наявним станом справ у сфері фізики елементарних частинок, відповідно до якого більшість вчених дослідників сходяться на тому, що наночастинки мають властивість невпинно змінюватися, трансформуючись одна в іншу, прояви ідентичності, а отже і сама ідентичність є також, швидше за все, постійно мінливими. При цьому мінливість не тільки не призводить до підриву стійкості, але й навпаки є механізмом підтримання перманентної стійкості ідентичності. Інакше кажучи, встановити строгі межі, наприклад, між груповою, колективною, індивідуальною, усвідомленою, схопленою абощо ідентичністю принципово не можливо, оскільки кожен із проявів ідентичності є підставою і причиною для існування інших проявів.

Міркування подібним чином, окрім іншого, наводять на думку про те, що актуалізація питання про ідентичність завжди пов'язана з постанням суб'єкта, котрий ставить питання про ідентичність чого б то було, зокрема про власну ідентичність, перед екзистенціальними викликами аж до загрози власному існуванню. Як і навпаки, *екзистенціальні виклики, особливо загроза власному існуванню спонукає суб'єкта – індивіда чи спільноту – глибоко замислитися над питанням власної ідентичності*. А коли так, то яким буде не лише завершення нинішнього протистояння Росія-Україна, а й подальша доля України значною мірою залежитиме від того, як швидко набереться та утвердиться у своєму покликанні критична маса тих, хто безапеляційно ідентифікує (водночас розуміє і відчуває) себе українцем/українкою, хто сприймає Україну як щось цілісне, значно більше аніж суму її усіх проявів, зокрема як держава, країна, культурне утворення тощо.

При цьому ідентифікація себе українцем автоматично передбачає, що українськість, тобто приналежність до українства, є значно вищою цінністю, аніж добробут та безпека, процвітання України ставиться вище за меркантильні інтереси. Тобто бути дійсно українцем та бути представником української спільноти та/або громадянином України не є одним і тим же. Між тим, як показує поступ з моменту проголошення незалежності, левова частка населення України схильна віддавати перевагу добробуту та безпеці у порівнянні з відданістю духу українства. Очевидно, своєрідним символом «поклоніння» приземленим цінностям є твердження «какая разница», початково сформоване щодо вибору мови спілкування в Україні.

На виписаному вище екзистенціальному фоні можна дійти висновку, що відкрита агресія Росії як колективного утворення проти України стала практично вимушеним логічним продовженням спроб утримати Україну щонайменше у фарватері власних інтересів з огляду на те, що попередня латентна агресія щодо українського населення, особливо, що стосується сходу та півдня України, у прагненні нав'язати російську ідентичність значною мірою виявилася проваленою. Не спрацювала бажаним чином апеляція ані щодо вигаданого спільного походження – ідея братності народів, де першість нібито волею історії належить «просунутому» російському, ані до спільності мови, ані до вірних Московському патріархату. Таким чином нав'язувана за допомогою ЗМІ, церкви, агентів впливу на громадську думку тощо російська ідентичність виявилася, умовно кажучи, менш цікавою для українського обивателя, аніж ті ж таки безпека і добробут. Відтак схід та південь України стали ключовим плацдармом боротьби

** Функціональний підхід суголосний, наприклад Гайдеггеровому баченню способу встановлення «робочої» суті чого б то було: «Доповнивши сенсибельні якості речі ціннісними предикатами, ми могли б доконечно визначити практичну річ, тобто річ, як вона першопочатково виявляє себе в світі»

[4] Хайдеггер М. Пролегомены к истории понятия времени. Томск: Водолей. 1998. 383 с. С. 190.

[5] Калуга В.Ф. Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання. Ніжин: Видавець – ПП Лисенко М.М. 2014. 412 с. С. 6.

[6] Там само. С. 8.

за вплив на населення і, як наслідок, ареною затяжних бойових дій. При цьому саме населення зазнає явних, у т.ч. непоправних збитків. Очевидно, у такий спосіб саме життя стимулює нинішніх громадян України вкотре замислитися над власними цінностями, преференціями та ідеалами як і над власною ідентичністю: ким вони все таки є, чого в дійсності прагнуть. Принаймні принцип: кожен має рівно стільки і саме те, на що заслуговує, дозволяє сформувати хай непевне, але все ж уявлення про справедливість, та створює підстави для перегляду особою власних установок, ієрархії цінностей тощо.

3. Групова ідентичність як об′єкт маніпуляцій

Безумовно світ, як його усвідомлює собі сучасна людина, сповнений випробувань та постійних загроз. Різного роду соціальні потрясіння, у т. ч. війни є його невід'ємним елементом, попри романтичні сподівання і припущення або утопічні теорії тощо, вже хоча б з огляду на функціональне навантаження «війни» поряд з іншими факторами світової політики, про які детальніше мова піде пізніше. Відтак час-від-часу стає надактуальним питанням колективної ідентичності, зокрема для українців. А далі виникає дилема, до якого саме поняття варто вдатися, аби констатувати чи, навпаки, підняти питання щодо колективної ідентичності українців: народ, нація, етнос, населення абощо?

У переважній більшості у поточному відомосному***[7] обігові згадані поняття, як правило, вживаються як синоніми. Однак подібний, очевидно, системно стимульований поверховий підхід до визначеності з суб'єктом колективної ідентичності приховує у собі, окрім іншого, потужний факт маніпулювання як індивідами, так і масами з відповідними наслідками аж до розпалювання затяжних кровопролитних війн, вчинення геноциду абощо. Безумовно, для прояснення щойно згаданого факту насамперед слід вдатися до встановлення, чим же є той чи інший суб'єкт колективної ідентичності та настільки він внутрішньо інтегрований і стійкий до трансформаційних (часто руйнівних) процесів, притаманних навколишньому світові.

Відповідно, коли мова заходить про населення, то його представники об'єднані спільною територією проживання, як правило, з чітко встановленими ландшафтом чи соціально-політичною волею кордонами. До інших об'єднавчих моментів хіба що можна додати спільні умови проживання, зумовлені природним середовищем, кліматичними умовами тощо. Таке утворення є радше стихійним, аніж стійким природним. Як наслідок, воно не може виступати повноцінним суб'єктом ідентичності. Тоді як, етнос, на противагу населенню, найпевніше є внутрішньо найінтегрованішим різновидом стійкої природної групи****, оскільки існування та життєдіяльність етносу перш за все забезпечується завдяки функціонуванню інтегрованого посередника*****, елементами якого неодмінно є автентичні мова та календар, традиції та обряди, побут та архітектура, тощо (йдеться про їх унікальні особливості на рівні етнічної культури), тобто такі, що, окрім іншого, найповніше та максимально адекватно фіксують і відображають особливості природного середовища помешкання спільноти, стаючи механізмом її пристосування та взаємодії з навколишнім середовищем.

Між тим, у відомосному просторі «Ойкумени» системно як альтернативних до поняття «етнос» стимулюється вживання понять «нація» та «народ». При цьому, якщо феномен нації все ще зберігає певні рештки автентичності, попри те, що, по-суті, є спільнотою соціальних атомів, зокрема у контексті соціометрії Джорджа Морено, об'єднаною насамперед на основі низки раціональних, себто вторинних до ірраціональних, чинників, зокрема досягнення колективної системної вигоди, підтримання колективної стабільної безпеки абощо, то феномен народу є нічим іншим як прив'язаним до певної території населенням, що паралельно (територія та населення) віддані та/або перебувають під управлінням того чи іншого суверена. Останній право на владу нібито отримує або волею божою (так зване, провидіння), або волею того ж таки народу (так звана, демократія). Сувереном, точніше сказати, остаточним «соціальним бенефіціаром» у такому разі виступає далеко не уряд, а, наприклад, групи впливу, привнесені, значно рідше інтегровані у спільноту, котрі сконцентрували у своїх руках володіння, управління та розпорядження, так званими, національними ресурсами. Представники цих груп, між іншим, найчастіше виявляються етнічно несумісними з корінним етносом, як несумісними і з, так званими, національними інтересами, тобто інтегрованими чинниками колективного добробуту і безпеки.

*** Відомості є лише одним із трьох різновидів інформації, дотичних, але принципово не зводжуваних один до іншого, а саме: глибинної інформації, соціально значимої інформації (відомості) та цифрової (і електронної) інформації. «Йдеться про повідомлення, передані будь-яким зрозумілим у кінцевому варіанті людині кодом, що містять у собі відомості про предмет пізнавальної цікавості».

[7] Калуга В.Ф. Міжнародна інформація у професійній діяльності : навчальний посібник. Київ : НУБіП України, 2020. 188 с. С. 10.

**** З огляду на потужну хвилю глобалізації нової доби системному перманентному «розмиванню» з прицілом на знищення або «декоратизацію» піддається етнос як ***стійка природна група*** – фактично ключовий суб'єкт культури, що за своїм функціональним навантаженням є необхідною і достатньою умовою та обставиною прояву множинного начала людини.

***** Посередник – явище, котре забезпечує встановлення та підтримання водночас спільності і відмінності.

Таким чином, поряд з іншими, постає низка питань. Зокрема, хто чи що є засновником груп впливу в межах спільнот, як і людства загалом, та яка їх функція? Які групи чи страти спільноти є не просто носієм, але, образно кажучи, оберегом ідентичності? При цьому з огляду на розрізнення кількох групових суб'єктів, очевидно, з ними співвідносяться відповідні колективні ідентичності: населення – ситуативна ідентичність; народ – примусова або нав'язана; нація – договірна; етнос – глибинна або природна. А якщо так, то найбільше маніпулювання зазнає ситуативна ідентичність і в такому разі населення. Найстійкішим до маніпулювання є глибинна або природна ідентичність, а отже і етнос. Чи не тому саме, виглядає так, що в руслі невпинної глобалізації, найбільшого удару зазнає етнос, який провокують (організовують) групи впливу за посередництва прихованих або й відкритих методів, у т.ч. шляхом стимулювання соціальних потрясінь, а можливо й провокування природних потрясінь з огляду на сучасні, доступні групам впливу під прикриттям держав технології, аби звести стійку природну групу до рівня населення і таким чином зробити цілком контрольованою. Водночас людина на рівні населення автоматично зводиться до статусу витратного матеріалу. Таким «матеріалом» розпоряджаються або використовують винятково задля досягнення певних цілей чи реалізації певної мети. Звісно, подібне використання або «споживання» посередньої людини як витратного матеріалу, як правило, досить вдало маскується, у т.ч. за допомогою апеляції до прагматизму* чи романтизму**, чому яскравим свідченням є зокрема нинішня війна на території України, до якої залучена далеко не лише сама Україна та українці, з іншого боку, РФ та її громадяни, а й різним чином представники інших природних груп, центри світового впливу тощо. У даному ракурсі досить показовим є вислів, авторство якого приписують Фрідріху II Великому: «Якби наші солдати розуміли із-за чого ми воюємо, не можливо було б вести жодної війни».

4. Суть війни крізь призму ідентичності

Нинішні події в Україні як і будь-які інші є невід'ємною частиною світової політики, а не суто локальним конфліктом абощо, як те намагаються видати відповідні зацікавлені суб'єкти або схильні інтерпретувати заангажовані маси. В даному питанні каменем спотикання насамперед є трактування світової політики. Зокрема, «феномен світової політики можна розглядати в двох ключових, тобто таких, до яких зводяться всі решта, ракурсах. З позицій ситуативно-механічного сприйняття або соціального атомізму світова політика є «продуктом» сукупної активності суб'єктів міжнародних відносин та права, а отже вторинним явищем стосовно інших видів соціально-політичної активності суб'єктів: спільнот, окремих індивідів та організацій, похідною щодо суб'єктів, зумовленою їх природою. Навпаки, осмислюючи суть світової політики в контексті холізму, можна помітити, що світова політика є певним первинним «проектом», елементи якого з тих чи інших причин реалізує той чи інший суб'єкт світової політики, вимушено чи добровільно, в іншому випадку, усвідомлюючи своє покликання або залишаючись в полоні власного невігластва, вважаючи, що є суверенним проявом існування, тобто «політичним атомом»[8].

Відтак з позицій холістичного підходу до трактування світової політики, остання є «…інтегративним феноменом буття людства, що визначає особливості його існування та (історичного) поступу або, образно кажучи, такою собі дорожньою картою, авторство якої навряд чи можливо встановити на рівні з тим, як і не можливо встановити ані зміст існування людства, ані його походження, попри численні версії, у т.ч. креаційні, еволюціоністські абощо»[9]. При цьому, так би мовити, в рух світову політику приводить взаємодія двох взаємоурівноважених тенденцій, щоб не сказати сил: «…тяжіння до глобальної уніфікації (хаос) та тяжіння до індивідуалізації (космос) відповідно. При цьому, глобалізація передбачає розширення, уніфікацію, розчинення, зрештою соціальну ентропію – руйнування або ж стирання всяких меж і відмінностей в лоні єдиної системи. Індивідуалізація навпаки супроводжується виокремленням, локалізацією, персоналізацією, протиставленням»[10].

Згадана взаємодія/протидія глобалізації/індивідуалізації в бутті людства реалізується за посередництва п'ятьох антропогенного характеру факторів, а саме: війни (соціальних потрясінь), торгівлі, техноло-

* Прагматизм – схильність людини-маси та/або опосередкованої істоти до акцентуації на вигоді, тобто очікуваній властивості чого б то було задовольнити ті чи інші потреби або інтереси.

** Романтизм – схильність людини-маси акцентуватися на «душевних пориваннях». Мова йде про своєрідні стани і переживання людини, природа яких не те щоб не досліджена, а принципово незбагненна, котрі виступають пусковим механізмом для активності та базисом для світогляду, принаймні певних стійких переконань. Тому романтизм асоціюється з ірраціоналізмом, це якщо очима освіченої частини мас, або з «високими цінностями», змістовне наповнення яких віддано на відкуп домінантним, умовно кажучи, ідеологічним доктринам. Зокрема, якщо йдеться про РФ, то такою провідною доктриною є «русский мир».

[8] Калуга В.Ф. Основи світової політики: навчальний посібник. К.: Редакційно-видавничий відділ НУБіП України, 2018. 132 с. С. 34.

[9] Калуга В.Ф. Функціональний підхід до розуміння суті світової політики та її ключових факторів як механізм поглибленого освоєння предмету дослідницької цікавості. *Університет і лідерство*. 2021. № 2 (12). С. 64-69.

[10] Там само.

гій (і техніки), релігії, а також мистецтва (і майстерності) як своєрідного, базового щодо решти чотирьох фактору. При цьому ключове функціональне навантаження фактору війни полягає в переміщенні та змішуванні/розмежуванні. Даний фактор приводить у рух суб'єкти культури, переміщуючи, зіштовхуючи та змішуючи їх поміж собою, або навпаки, відділяючи один від одного шляхом розривання сформованих зв'язків та спростування відповідних асоціацій. Тож тяжіння до нав'язування кабальних з боку Росії щодо України та розривання з боку України щодо Росії зв'язків, є підгрунтям нинішньої агресії Росії проти України як певних структурованих колективних суб'єктів. Росія вкотре намагається поглинути Україну, розчинити українців серед різноликої маси «в'язниці народів», попередньо позбавивши їх національної, а слідом за нею й етнічної ідентичності, паралельно присвоюючи собі історію Київської русі як основу власної ідентичності, видаючи саме Московію, а далі Російську імперію спадкоємницею і правонаступницею Русі. Тоді як, для значної частини українців, хоча важко сказати чи таки набирається критична маса, актуальним стало питання тієї ж таки національної або й етнічної ідентичності. Тобто в України та для українців з'явився черговий шанс утвердитися у власній насамперед національній ідентичності. І якщо цей шанс вдасться зреалізувати повною мірою, то Росія і, як наслідок, народ/народи Росії гостро постануть перед питанням власної національної, а далі й етнічної ідентичності. А це означає, що Росія і її народ/народи увійдуть в стан соціально-політичної та культурної турбулентності, котрий, швидше за все, в середньостроковій перспективі призведе до розпаду нинішньої федерації (РФ), а, по-суті, імперії на низку етнічних та/або національних ідентичностей, серед яких виокремиться також Московія як стрижень нинішньої РФ та своєрідний магніт, до якого «прилипли» у свій час величезні території та численні етноси.

Висновки

Чи не найсуттєвішою ознакою сучасного світового соціально-політичного і водночас культурного простору є своєрідна «невизначеність» або «невпинна грайливість», яка зводиться на системній «грі слів», а отже грі навколо змістовних наповнень понять та меседжів. Припинення такої гри, тобто буквально називання чого б то було, так би мовити, своїми іменами призвело б до радикальної трансформації як світу, так і людини, що, очевидно, є принципово неприпустимим з огляду на ситуацію сучасної людини, котра практично безповоротно відірвалася від дійсності і занурилася у світ віртуальної та/або доповненої реальності, зробивши ставку на вторинні образи і текст як джерело подразнень, таким чином піддавши рудиментації первинні відчуття.

Проте концентрація уваги на ідентичності може виявитися дієвим засобом щодо «пробудження» як індивіда, так і спільноти від, умовно кажучи, соціального анабіозу. Окрім того апеляція до ідентичності неодмінно сприятиме виявленню як фактів маніпуляції, так і суб'єктів, що вчиняють, принаймні отримують вигоду з актів маніпуляції як масами, так і спільнотами та індивідами. Щоправда залишається у такому разі відкритим питання якого роду і настільки потужними мають бути подразники, аби змусити чи спонукати як індивіда, так і спільноту таки дійсно задуматися над власною ідентичністю та зробити належні не лише висновки, а й вчинити відповідні дії.

Очевидно, нинішня відкрита агресія Росії проти України, будучи джерелом потужних страждань та втрат, виступає потужним каталізатором щодо перегляду фундаментальних основ життєдіяльності людини. І триватиме цей конфлікт до тих пір, поки не сформується критична маса навколо тієї чи іншої ієрархії цінностей. Тоді як, обрана критичною масою ієрархія цінностей, визначатиме яким саме буде результат війни. Якщо добробут і визнання виявляться ключовими цінностями, то Україна вийде з війни в статусі «додатку» до дійсних суб'єктів світової політики, швидше за все поділеною між ними. Якщо самореалізації і визнання – то Україні вдасться відстояти свою державність в межах довоєнних кордонів без Криму. В останнього буде особливий статус. Якщо ж честь та гідність – тоді на Україну чекає майбутнє щонайменше регіонального лідера. За нинішніх тенденцій найімовірнішим виглядає другий сценарій.

Інформація про авторів:

Калуга Володимир Федорович,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
15, вул. Героїв Оборони, Київ, 03041, Україна

Коляда Олег Васильович,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирський державний університет імені Івана Франка
40, вул. Велика Бердичівська, Житомир, 10002, Україна

Information about the authors:

Kaluha Volodymyr Fedorovych,
Doctor of Sciences (Doctor of Philosophy),
Professor at the Department of International Relations and Social Sciences
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine

Koliada Oleh Vasylovych,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Foreign Literature
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, 10002, Ukraine